

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО» (м. Одеса)
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЛЬНОЇ
ПСИХОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО
ФАКУЛЬТЕТУ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЖИТТЄВОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

МАТЕРІАЛИ

Всеукраїнської науково-практичної конференції
19-20 травня 2023 року

Одеса
ФОП Бєлий А.Є
2023

УДК 159.9: 37.015.3

ББК 88.4

А 43

Друкується згідно рішення Вченої ради Соціально-гуманітарного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Протокол № 6 від 24.02.2023 р.)

**Актуальні проблеми життєвого та професійного само-
здійснення особистості** : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологія самоздійснення особистості: теорія, досвід, практика» (19-20 травня 2023 р.) / відп. ред. О. П. Саннікова. Одеса : ФОП Бєлий А.Є., 2023. 168 с.

ISBN 978-617-7757-55-8

Редакційна колегія

Саннікова О. П. – *доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та диференціальної психології; відповідальний редактор;*

Василенко І. В. – *кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та диференціальної психології;*

Санніков О. І. – *доктор психологічних наук, професор кафедри теорії та методики практичної психології.*

Матеріали збірника містять результати теоретико - емпіричних досліджень, що здобуті в процесі науково-дослідної роботи студентів, аспірантів та науковців, які навчаються і працюють у закладах освіти України.

Для студентів, аспірантів, молодих науковців, психологів, педагогів та широкого кола зацікавлених осіб.

За зміст та помилки, що можуть зустрічатися в тексті статей, несуть відповідальність автори.

ISBN 978-617-7757-55-8

© Університет Ушинського, 2023

УДК: 159.923

ПСИХОЛОГІЧНА РЕСУРСНІСТЬ ТА АГРЕСИВНІСТЬ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА ВПЛИВ

Казанжи М. Й.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри загальної та диференціальної психології,
Університет Ушинського*

Таукач Ю. Ю.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
Університет Ушинського*

Анотація. У статті презентовано результати дослідження впливу показника агресивності на показник психологічної ресурсності особистості та їх взаємозв'язок. Представлено погляди вчених стосовно агресивності та її вплив на психологічну ресурсність. Для емпіричної частини дослідження були обрані такі методи: Опитувальник агресивності А. Басса – А. Даркі, Методика «Психологічної ресурсності» за О. С. Штепа. Статистичне опрацювання даних проводили з використанням комп'ютерної програми IBM Statistics SPSS 23.0. Використовували кількісний (кореляційний) і якісний аналізи даних. Виявлено статистично значущі взаємозв'язки між показниками роздратування та залежності від оцінки, вербальної агресії та залежності від оцінки, між показниками вербальної агресії та загальної оцінки, між показниками негативізму та залежності від оцінки, страху відторгнення та загальної оцінки, між показниками почуття провини та страху відторгнення. Також були встановлені від'ємно пов'язані показники, такі як: показник індексу агресивності з такими показниками залежності від оцінки, страху відторгнення, занепокоєння і загальної оцінки.

Ключові слова: вербальна агресія, психологічна ресурсність, негативізм, психологічне благополуччя, фрустрація.

Постановка проблеми. Агресивна поведінка є серйозною соціальною проблемою, яка має негативний вплив на якість життя та психологічне благополуччя індивідів, а також на суспільство в цілому. В той же час, психологічна ресурсність, як важливий аспект психічного здоров'я, може впливати на регулювання та зменшення рівня агресивності. Однак, не вивчено

достатньо взаємозв'язку між психологічною ресурсністю та агресивністю, а також не встановлені конкретні механізми цього впливу. Тому, ця проблема потребує детального дослідження для розуміння та виявлення факторів, що модерують цей взаємозв'язок. Розкриття цієї проблеми може сприяти розробці ефективних стратегій попередження та управління агресивною поведінкою, а також забезпечити підґрунтя для покращення психічного благополуччя та якості життя особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

На перший погляд, може здатися, що агресія – всім нам зрозуміле явище, але існує багато теоретичних дискусій. Прихильники «теорії навчання» розуміють агресію як будь-яку поведінку, яка завдає шкоди іншим індивідам. Але у визначенні ігноруються наміри людини, яка чинить агресивні дії, а цей фактор часто виявляється вирішальним. Наприклад, агресію прийнято розглядати як асоціальну поведінку, але дії поліцейського, який стріляє в терориста, ми схвалюватимемо, а його вчинок буде поставлений як приклад товаришам по службі та іншим людям. Залежно від того, як ми класифікуємо агресивні дії, вони будуть антисоціальними – порушувачими чи просоціальними – схвалюваними соціумом. Аналізуючи бібліографічні джерела, спробуємо визначити переважний аспект щодо агресії: «агресія – соціальне зло» чи «агресія – необхідний психологічний ресурс».

Можливо, найбільш відомі погляди теоретиків, що мають відношення до агресії, – це ті, згідно з яким дана поведінка за своєю природою переважно інстинктивна [4, с. 103]. А сама агресія виникає тому, що людські істоти запрограмовані на такі дії. З. Фрейд, засновник психоаналітичної школи, стверджував, що схильність до агресивної поведінки є незнищеним інстинктом людської природи і виділив такі види агресивності: імпульсивна жорстокість, садизм, деструктивність. Імпульсивна жорстокість, на його думку, виникає незалежно від сексуальності, що базується на інстинктах самозбереження, і спрямована на виживання.

Теорія фрустраційної агресії, розроблена Д. Долардом і Л. Берковицем, розглядає агресію як природну реакцію на фрустрацію, яка розуміється авторами як блокування цілеспрямованої поведінки [2, с. 91]. Фрустрація створює мотивацію агресивної поведінки. Однак джерелом фрустрації не завжди

є той об'єкт, на який спрямовується агресія фрустрованої людини. Поступово ми навчаємось пригнічувати гнів і зганяти його опосередковано. Фрустрація походить з розриву між очікуваною і реальною подією, чим більший цей розрив, тим більша фрустрація.

А. Бандура автор теорії соціального навчання вважав, що ми вчимося соціальної поведінки за допомогою спостереження та імітації під впливом винагороди та покарань [1, с. 321]. Людина навчається чи свідомо відтворює агресію з кількох причин. По-перше, тому що бачить, що в житті агресія може винагороджуватись (спортивні змагання, при плануванні колективних заворушень). По-друге, повсякденне життя постійно демонструє нам моделі агресивної поведінки в сім'ї, субкультурі, засобах масової інформації.

Філософ і соціальний психолог Е. Фромм вважав, що агресивна поведінка може виникати у тварин, дітей та дорослих, коли залишаються незадоволеними їх бажання чи потреби. «Така агресивна поведінка є спробою, найчастіше марною, придбати силою те, чого хтось був позбавлений. При цьому, безперечно, йдеться про агресію на службі життя, але не заради руйнування. Оскільки фрустрація потреб і бажань у більшості суспільств була і досі залишається звичайним явищем, не варто дивуватися, що насильство та агресія постійно виникають і виявляють себе» [5, с. 193]. Фромм виділив п'ять основних типів людської агресії: доброякісну, злоякісну, інструментальну, псевдоагресію (ненавмисна, ігрова, самоствердження) та оборонну (напад, втеча, опір, конформізм). Він запропонував розрізняти агресію біологічно адаптативну, що сприяє підтримці життя, доброякісну та злоякісну агресію, не пов'язану зі збереженням життя.

Наведені вище дослідники підкреслюють ситуаційну обумовленість агресивної поведінки. Погоджуючись з ними, не слід упускати з уваги роль індивідуальних факторів та особливостей, які формують відмінності у проявах агресії в одних і тих самих умовах. Пояснення жорстокості та деструктивності людини, на думку Фромма, слід шукати у тих факторах, які відрізняють людину від тварин. Головна проблема полягає в тому, щоб з'ясувати, наскільки специфічні умови існування людини відповідальні за виникнення у неї спраги мучити та вбивати, а також від чого залежить характер та інтенсивність задоволен-

ня від цього. Зауважимо, що найбільш загрозливі форми людської агресивності далеко виходять за рамки проблем самозбереження – саморуйнування. Таким чином, маючи інстинктивну природу, агресія може формуватися та посилюватися/слабшати протягом життя індивіда залежно від психофізіологічних характеристик, умов існування та життєдіяльності.

Виходячи з різних теорій походження агресії, існує два основних підходи до її ослаблення – катарсис та соціальне навчання. Катарсис означає очищення. Зазвичай цей підхід пов'язують з ім'ям Аристотеля. Його ідея полягає в тому, що ми можемо очищатися від гнітючих емоцій, «проживаючи» їх, споглядаючи класичні трагедії, що дозволяє людям відчувати катарсис жалості та страху. Згодом поряд із переглядом драми стали використовувати спогади та «проживання» минулих подій шляхом зовнішнього вираження емоцій та замісних дій. Можливо, таким чином ми «випускаємо зайву пару». Незважаючи на те, що сам Аристотель не пропонував саме цей метод для розрядки агресивності, логічне продовження його теорія виявила в роботах Фрейда та його послідовників. Фрейд вважав, що інтенсивність агресивної поведінки може бути ослаблена або за допомогою вираження емоцій, що стосуються агресії, або шляхом спостереження за агресивними діями інших. Тим не менш, Фрейд був дуже песимістично налаштований щодо його ефективності для запобігання відкритій агресії. Можливо, він припускав, що вплив катарсису мало-ефективний і недовговічний.

У межах соціального навчання можна назвати такі методи зниження агресії. Використання різних технік переконання приводить людину до висновку, що агресія взагалі не бажана і що вона небажана для неї самої. Практика показала, що для дітей та дорослих більш дієвими виявляються техніки, що базуються на непрямому способі переконання.

У межах соціального навчання можна назвати такі методи зниження агресії. Використання різних технік переконання приводить людину до висновку, що агресія взагалі не бажана і що вона небажана для неї самої. Практика показала, що для дітей та дорослих більш дієвими виявляються техніки, що базуються на непрямому способі переконання.

Покарання за агресію. На дійсність покарання впливає його суворість та величина накладених на людину обмежень.

Суворе або дуже обмежене покарання може виявитися фруструючим і тоді можна отримати зворотній ефект бажаного (фрустрація є причиною агресії).

Ідея демонстрації агресивної моделі поведінки та її покарання полягає в тому, щоб демонструвати дитині фільм про агресивну людину, яка згодом або заохочена, або покарана за свою поведінку. Після перегляду фільму дитині надається можливість поводитися агресивно. Передбачалося, що у такий спосіб можна зменшити агресію. Насправді виявилось, що спостереження за заохоченим агресором посилює агресивну поведінку дитини, а спостереження за покараним агресором залишає агресивну поведінку дитини без змін.

Створення емпатії стосовно інших – ще один спосіб зниження агресії. Якщо дитина відтворює моделі агресивної поведінки, спостерігаючи за поведінкою інших людей, то доречним було б демонструвати йому емпатійні відносини, а також навчити його ідентифікувати чужі емоції, програвати ролі інших людей у спеціально підібраних ситуаціях. Практика показує, що дії навчання емпатії дійсно призводять до зниження агресивної поведінки.

Отже, агресія має складну природу свого походження, а трактування і її розуміння як об'єкта змінюються за розвитком нашого суспільства та науки. У бібліографічних джерелах переважають такі аспекти щодо агресії: агресія – основний інстинкт виживання; агресія майже завжди – форма захисту; агресія – дефект комунікації; агресивна поведінка частіше виникає у індивідів із нерозвиненою Я-концепцією; почуття своєї вразливості – ще одна причина агресії; особливості проявів агресії залежить від виховання, культури, соціального середовища.

Мета статті. Результати аналізу літератури з психологічної ресурсності та агресивності дали змогу сформулювати мету статті – виявлення взаємозв'язку психологічної ресурсності та агресивності особистості. Для реалізації поставленої мети було визначено такі завдання дослідження: 1) розглянути теорії агресивності, та їх вплив на особистість; 2) виявити методи зниження агресивності; 3) отримати результати кореляційного і якісного аналізу взаємозв'язку та впливу психологічної ресурсності та агресивності особистості.

Виклад основного матеріалу.

Контингентом досліджуваних стали магістранти денної форми навчання Юридичного факультету Одеського Національного Морського Університету, 30 осіб віком від 23 до 27 років. Для даного дослідження були обрані такі методики: Опитувальник агресивності Басса-Даркі; Методика «Психологічної ресурсності» (О.С.Штепа). Опрацювання отриманих даних здійснювалося за допомогою кореляційного та якісного аналізів з використанням програми статистичного опрацювання даних IBM Statistics SPSS 23.0. Для кількісного аналізу ми застосовували кореляційний аналіз.

Результати кореляційного аналізу.

Аналіз взаємозв'язку психологічної ресурсності та агресивності показав наступне (таблиця 1). Більшість параметрів утворюють між собою додатні статистично значущі взаємозв'язки.

Таблиця 1

Показники агресивності та ворожості	Показники ресурсності особистості		
	УУ	У	ВД
ФА		413*	
НА			362*
Р	484**		
ВА			392*
О		450*	
П		432*	
ПП		454*	
ІА			373*
ІВ		449*	

Примітка: 1) умовні позначення показників ресурсності особистості: УУ – упевненість у собі, У – успіх, ВД – віра в добро; 2) умовні позначення показників агресивності та ворожості: ФА – фізична агресивність; НА – непряма агресія, Р – роздратування, ВА – вербальна агресія, О – образа, П – підозрілість, ПП – почуття провини, ІА – індекс агресивності, ІВ – індекс ворожості.

Було виявлено додатні зв'язки між показниками агресивності і ворожості та показниками ресурсності:

- між роздратуванням (Р) та упевненістю у собі (УУ) ($p < 0,01$);

- між фізичною агресією (ФА) та успіхом (У) ($p < 0,05$);

- між образою (О) та успіхом (У) ($p < 0,05$);

- між підозрілістю (П) та успіхом (У) ($p < 0,05$);
- між почуттям провини (ПП) та успіхом (У) ($p < 0,05$);
- між індексом ворожості (ІВ) та успіхом (У) ($p < 0,05$);
- між непрямою агресією (НА) та вірою у добро (ВД) ($p < 0,05$);
- між вербальною агресією та вірою у добро (ВД) ($p < 0,05$);
- між індексом агресивності та вірою у добро (ВД) ($p < 0,05$).

Дані результати говорять про те, що дані фактори мають позитивні статистично значущі взаємозв'язки.

Відсутній зв'язок між такими показниками як: фізична агресивність та упевненість у собі, фізична агресивність та віра у добро, непряма агресія та упевненість у собі, непряма агресія та успіх, роздратування та віра в добро, роздратування та успіх, вербальна агресія та упевненість у собі, вербальна агресія та успіх, образа та упевненість у собі, образа та віра у добро, підозрілість та упевненість у собі, підозрілість та віра у добро, почуття провини та упевненість в собі, почуття провини та віра у добро, індекс ворожості та упевненість в собі, індекс ворожості та віра у добро, індекс агресивності та упевненість у собі, індекс агресивності та успіх. Отримані результати дають перспективу більш детально продовжувати досліджувати отримані показники.

Результати якісного аналізу. Аналіз літератури з проблеми, а також результати застосування методу кореляційних матриць підтвердили можливість порівняння психологічної ресурсності у групах з високим і низьким рівнем показників агресивності що дало змогу нам приступити до якісного аналізу отриманих даних. Для цього було сформовано дві групи досліджуваних (з високим рівнем агресивності та низьким рівнем агресивності). До групи осіб з високим рівнем агресивності (А+) увійшли респонденти, значення показників тривожності, яких знаходиться в межах IV квартилю розподілу. До групи осіб з низьким рівнем агресивності (А-) увійшли респонденти значення показників, яких знаходиться в межах I квартилю розподілу.

Візуально бачимо, що показники психологічної ресурсності в групі осіб з високим рівнем агресивності (А+) знаходяться в зоні III квартиля розподілу (вище середньої лінії ряду).

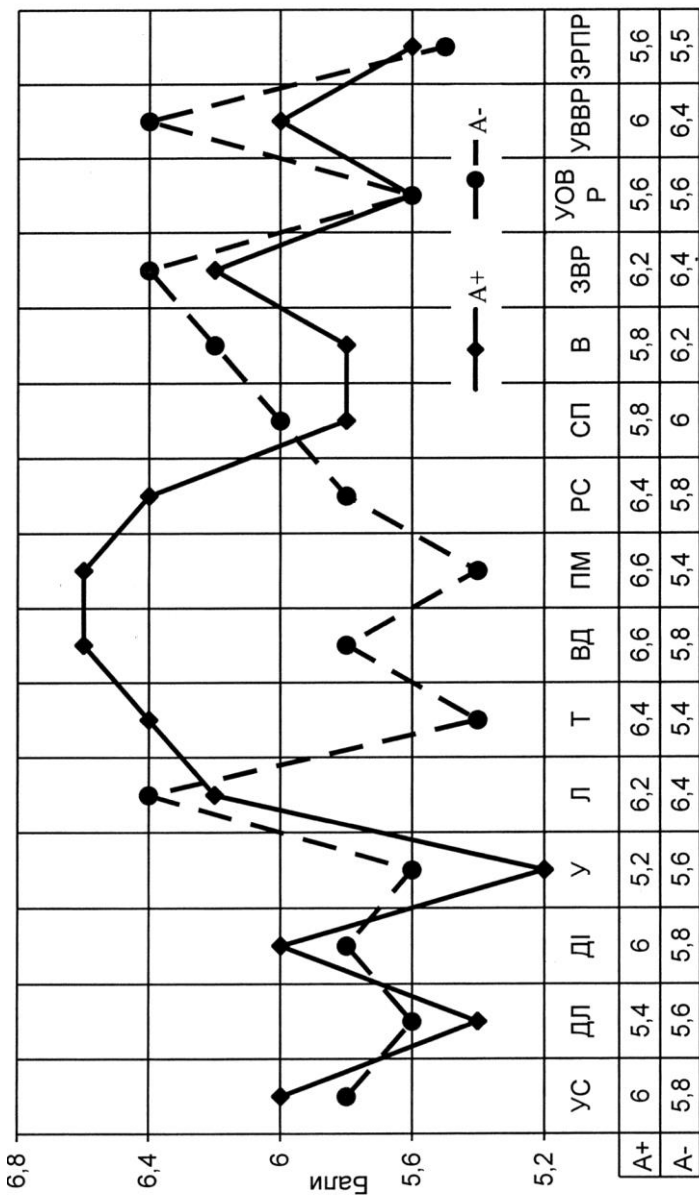

Рисунок 1

Примітка: умовні позначення показників психологічної ресурсності: УС – упевненість у собі, ДЛ – доброта до людей, ДІ – допомога іншим, У – успіх, Л – любов, Т – творчість, ВД – віра у добро, ПМ – прагнення мудрості, РС – робота над собою, СП – самореалізація професії, В – відповідальність, ЗВР – знання власних ресурсів, УОВР – уміння оновлювати власні ресурси, УВВР – уміння використовувати власні ресурси, ЗРГР – загальний рівень психологічної ресурсності.

Показники самоактуалізації в групі осіб з низьким рівнем агресивності (А-) розміщені неоднорідно, показники «творчості», «прагнення до мудрості» та «загальний рівень психологічної ресурсності» – в зоні II квартилю, всі інші показники – у зоні III квартилю (вище середньої лінії ряду).

Висновки. За результатами проведеного дослідження виявлено додатні зв'язки між показниками агресивності і ворожості та показниками ресурсності. Дані результати свідчать про те, що агресивність можна розглядати як потужний особистісний ресурс.

Перспективи подальшого дослідження. Дослідження психологічної ресурсності та агресивності мають важливе значення для розуміння людської поведінки та розвитку ефективних стратегій психологічної підтримки та втручання. Основні перспективи подальшого дослідження:

1. Розвиток психологічної ресурсності. Дослідники можуть досліджувати, які фактори сприяють розвитку психологічної ресурсності у людей. Наприклад, можна вивчати вплив соціальної підтримки, позитивного сприйняття, саморегуляції та інших аспектів на збільшення рівня ресурсності. Це дозволить виявити конкретні фактори, які можна впливати для покращення психологічної ресурсності людей.

2. Роль психологічної ресурсності в зниженні агресивності. Важливо вивчити взаємозв'язок між психологічною ресурсністю та агресивними проявами. Дослідження можуть визначити, як психологічна ресурсність може впливати на сприйняття стресу, реакцію на конфліктні ситуації та здатність контролювати агресивні вчинки. Це може сприяти розробці інтервенцій, спрямованих на зниження агресивності шляхом підвищення рівня психологічної ресурсності.

3. Індивідуальних відмінностей у психологічній ресурсності та агресивності. Дослідження можуть досліджувати, чому

деякі люди мають вищий рівень психологічної ресурсності, ніж інші, і як це пов'язано з рівнем агресивності.

Література

1. Бандура А. *Підліткова агресія* : [монографія]. Київ : Прогрес, 2012. 512 с.

2. Берковіч Л. *Агресія: причини, наслідки та контроль* : [монографія]. Львів : Вид-во Старого Лева, 2014. 236 с.

3. Долард Д. *Агресія : його природа, причини та контроль*. Київ : Прогрес, 2011. 310 с.

4. Фройд З. *Вступ до психоаналізу* : [монографія]. Тернопіль : Навч. кн. Богдан, 2021. 512 с.

5. Фромм Е. *Мистецтво любові* : [монографія]. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2017. 192 с.

УДК: 378.011

ПРОЕКТНА ТЕХНОЛОГІЯ НАВЧАННЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Постоян Т. Г.

*кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри дошкільної педагогіки,
Університет Ушинського*

Анотація. *Статтю присвячено аналізу історичних, теоретичних засад проектної технології навчання та ролі проектної діяльності у формуванні спеціальних (фахових) компетентностей майбутніх педагогів дошкільної освіти.*

Ключові слова: *проект, проектна діяльність, проектна технологія, професійна підготовка, дошкільна освіта.*

Постановка проблеми. Подолання репродуктивного стилю навчання та реалізація освітньої парадигми, що забезпечує пізнавальну активність та самостійність мислення здобувачів освіти, є одним із основних напрямків реформування вітчизняної освіти.

Сучасна інституціональна освіта, закладаючи підвалини майбутнього, потребує застосування методів, технологій, що сприяють розвитку особистості здобувачів освіти відповідно